

šrāgas līdz šim nepublicētais teksts. Heino Gustavsona komentētie 19. gs. pirmās puses Tallinas attēli papildina priekšstatu par pilsētas ainavu pagātnē.

Grāmatu noslēdz apjomīga sadaļa “Recenzijas, anotācijas”, kurā atrodama informācija par Eiropas pilsētu vēsturei veltīto jaunāko literatūru – 19 monogrāfijām un rakstu krājumiem. Te ievietotas arī recenzijas par Latvijas izdevumiem – 2009. gadā izdoto Jāņa Stradiņa monogrāfiju par zinātnes un augstskolu sākotni Latvijā, krājuma “Senā Rīga” 6. sējumu un Ievas Oses 2008. gadā sagatavoto avotu izdevumu “Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma”.

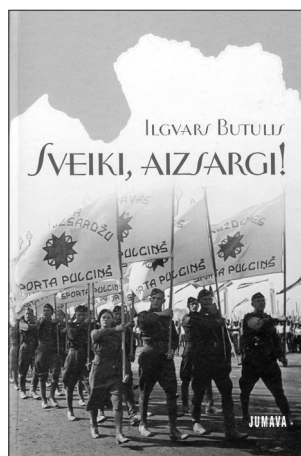
Vērtējot kopumā “*Vana Tallinn*” XXII sējumu, ar gandarījumu jākonstatē, ka sērijas redakcija veiksmīgi ir turpinājusi sāktu darbu, padziļināti atainojot Tallinas un arī citu Baltijas pilsētu kultūrvēsturiskās problēmas. Īpaši jāizceļ jaunu arhīva materiālu ieviešana aprītē, kas ļauj vispusīgāk ieskatīties pilsētu pagātnē. Krājums ir rosinošs pilsētu pētniekiem. Tas būtiski bagātinājis pilsētu vēstures literatūras klāstu. Gribētos novēlēt, lai sērijas gājums turpinātos, papildinot arī uz priekšu vēsturnieku zināšanas gan par senāko laiku, gan nesenās pagātnes norisēm Baltijas pilsētās.

Linda Dumpe

Ilgvars Butulis. *Sveiki, aizsargi!*
Aizsargu organizācija Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē 1919.–1940. gadā.
 Rīga: Jumava, 2011. 264 lpp.: il.
 ISBN 978-9984-38-846-5

Neraugoties uz to, ka 90. gados un arī turpmāk Latvijas starpkaru vēsturei ir bijusi pievērsta ļoti liela sabiedrības un profesionālo vēsturnieku uzmanība, daudzskaitlīgās, mītiem un leģendām apvītās Latvijas Aizsargu organizācijas (LAO) vēsture nav guvusi plašu ievēribu publikācijās. Neskaitot dažus rakstus, Ilgvars Butulis ir teju vienīgais, kurš sistemātiski publicējis pētījumus par šīs daudzšķautņainās organizācijas vēsturi, aplūkojot tās darbības dažādus aspektus. Viņa grāmata līdz ar to ir pirmais mēģinājums apkopot līdz šim paveikto vienā monogrāfijā. Grāmatas apakšvirsraksts rāda – autora mērķis ir Latvijas Aizsargu organizācijas darbības analīze sabiedriski politiskās dzīves kontekstā. Kā liecina I. Butuļa līdzšinējās publikācijas, lielā mērā tieši šie jautājumi ir arī bijuši viņa interešu lokā.

Kā jau I. Butulis savā darbā ir norādījis, profesionālu pētnieku uzmanību Aizsargu organizācijas vēsture nav īpaši saistījusi. Vēl vairāk pārsteidzošs ir fakts, ka arī populārzinātniskajās publikācijās, trimdas laikmeta atmiņās informācijas par aizsargiem ir ļoti maz un parasti tā ir visai vienpusīga. Tajā

pašā laikā jau kopš 90. gadu sākuma, kad arhīvi kļuva pieejami pētniekiem, atklājās plašās saglabātās Aizsargu organizācijas daudzo struktūrvienību dokumentu kolekcijas. Līdztekus arhīvu dokumentiem par aizsargiem atrodams arī ļoti bagātīgs literatūras klāsts sava laikmeta drukātajos plašsaziņas līdzekļos. Autors darbā ir plaši izmantojis gan daudzas publikācijas, gan arī arhīva dokumentus.

Aizsargu pastāvēšanas pirmais un galvenais iemesls 20. gados bija palīgpolīcijas funkciju veikšana. Aizsargu dienestu kā sava veida klausu dienestu izveidoja tikai un vienīgi šādam nolūkam. Aizsargi efektīvi veica pienākumus frontes aizmugurē, taču, beidzoties karadarbībai, turpmākā aizsargu līdzdarbība kārtības uzturēšanā bija zem jautājuma zīmes. Bija skaidrs, ka daudzie, ar dažādu izglītību un izpratni par drošības jautājumu risināšanu apveltītie aizsargi varēja radīt problēmas policejisko pienākumu pildīšanā. Tomēr ironiskā kārtā aizsargu turpmāko pastāvēšanu labvēlīgi ietekmēja augstais noziedzības līmenis Latvijas laukos pēc karadarbības beigšanās, īpaši bruņoto noziedzīgo bandu aktivitātes Kurzemē un Latgalē. 20. gados pakāpeniski uzlabojās kriminogēnā situācija valstī, kā arī ievērojami pieauga policijas darba kvalitāte – un aizsargu līdzdalība noziedzības izskaušanā bija vairāk saistīta ar prevencijas jautājumu. 30. gadu otrajā pusē aizsargi tikai ļoti retos gadījumos piedalījās noziedzības seku likvidēšanā. Var pat pieņemt, ka šajā laikā policija centās atturēt bieži vien kopumā nekompetentos aizsargus no aktīvākas iesaistīšanās noziedznieku izvērstošanā.

Otrs būtisks aspekts, kuram būtu jāpievērš uzmanība aizsargu kontekstā, ir militārās jautājums. 20. gadu otrajā pusē, pakāpeniski izzūdoto nepieciešamībai palīdzēt policijai tās ikdienas darbā, arvien lielāku vērību aizsargi veltīja militārajai sagatavošanai. Īpaši tas vērojams pēc 1925. gada, kad par aizsargu priekšnieku iecēla atvaļināto virsnieku Ludvigu Bolšteinu. Pēc nākamā aizsargu priekšnieka – aktīvā dienestā esošā Augusta Tones – iecelšanas amatā šķita, ka LAO turpmākais attīstības kurss loģiski vērsts uz aizsargu kā armijas rezerves sagatavošanu, respektīvi, aizsargu gatavošanu militāru palīgfunkciju veikšanai karadarbības gadījumam. Tieši šādā virzienā attīstījās Latvijā par labāko paraugu atzītā Somijas aizsargu organizācija *Suojeluskunta*, kas Ziemas kara apstākļos uzskatāmi pierādīja šīs konceptuālās pieejas lietderību un pamatotību. Tomēr praksē dažādu iemeslu dēļ – arī politiskās neizlēmības rezultātā – aizsargi par spēcīgu, monolītu un labi sagatavotu armijas palīgspēku nekļuva.

Trešais jautājums ir aizsargu politizācija un ideoloģizācija. Būtisks jautājums ir par to, kā pakāpeniski šī organizācija (faktiski valsts uzturēts brīvprātīgs dienests) nonāca kāda politiska virziena ietekmē. Atbilde būtu meklējama Latvijas politiskās dzīves analizē, Latviešu zemnieku savienības aktivitātēs, attiecībās ar dažādām nepolitiskām organizācijām. Grāmatas autors ar plašu un sistemātizēto materiālu par aizsargu veidošanās politisko kontekstu un kultūras darbu piedāvā topošajiem pētniekiem lieliski sagatavotu materiālu turpmākajām studijām.

Ceturtais jautājums ir aizsargu tiesiskais statuss. I. Butulis pamatoti pievērš nopietnu uzmanību šim principiāli svarīgajam jautājumam un secina, ka pretrunas aizsargu jautājuma tiesiskā stāvokļa sakārtošanā sekmeja prettiesisku priekšstatu nostiprināšanos pašā organizācijā (52. lpp.).

Īpaša vērība veltīta izmaiņām autoritārisma laikmetā, uzskatāmi parādot aizsargu darbības juridiskos aspektus, organizācijas lomu un uzdevumus autoritārajā valstī. Svarīgs ir autora apgalvojums, ka LAO ir “sabiedriska organizācija, kas faktiski tika pielīdzināta valsts institūcijai” (74. lpp.). Lai gan šāds uzskats ir ļoti izplatīts un arī balstīts 1938. gada noteikumos, kas definē LAO kā sabiedrisku un brīvprātīgu organizāciju, tomēr šīs recenzijas autors nevar piekrist minētajam apgalvojumam. Vārds “organizācija” LAO nosaukumā ir visai maldinošs, tas liek domāt par kādu privātu, sabiedrisku organizāciju. Taču īstenībā LAO bija daļēji valsts struktūra, faktiski valsts dienests, kuru pārraudzīja, vadīja, kurai saistošos noteikumus izdeva nevis kāda biedru kopsapulce, bet gan attiecīgās valsts amatpersonas vai iestādes. Vēl vairāk – neliela daļa LAO darbinieku štābos bija valsts algoti darbinieki, bet kādā no sarakstēm 30. gadu nogalē, kurā mēģināts noskaidrot LAO statusu attiecībā uz nodokļu likmi, tieslietu ministrs Hermanis Apsītis skaidri un gaiši norādīja, ka LAO maksā nodokļus kā valsts iestāde, līdz ar to no juridiskā viedokļa arī par tādu uzskatāma.

Piektais jautājums ir saistīts ar ierindas aizsargu noskaņojumu, ar nostāju un politiku t.s. aizsargu nodaļu līmenī. Neviens autors dziļāk nav analizējis ierindas aizsargu noskaņojumu. Jāņem vērā, ka organizācijas biedru uzskatu analīze ir no pētnieciskā viedokļa daudzsološa, jo piedāvā iespējas mēģināt saprast aizsargu rīcību demokrātijas apstākļos un uzņēmību pret Latviešu zemnieku savienības ietekmi, aizsargu darbību 15. maija apstākļos, kā arī autoritārisma laikmetā. Tieši 30. gadu otrajā pusē, pārvešoties zināmā mērā par valsti valstī, aizsargu personālsastāvs kļuva ļoti nevienmabīgs. Organizācijā tika iesaistītas personas, kurām ar aizsargiem līdz 15. maijam nebija nekādas saistības, – pazīstami sportisti, mākslinieki, kuri labprāt izmantoja piedāvātas plašās iespējas savai darbībai. Rezultātā gan ierindas aizsargu sociālais, etniskais, politiskais portrets, gan ierindas aizsargu uzskatu evolūcija varētu sniegt atbildes uz daudziem jautājumiem, kas ir būtiski arī Latvijas vispārējās vēstures kontekstā. Autors šim “ierindas aizsargu” jautājumam apzināti pieskaras salīdzinoši nedaudz, tomēr ļauj ieskicēt zināmas problēmas aprises.

I. Butulis daudzu gadu garumā ir analizējis aizsargu vēstures jautājumus saistībā ar aizsargu problemātiku politikā, kultūras darbības aspektus, žurnāla “Aizsargs” saturu, arī aizsardžu pulciņu izveidošanos un darbību. Tieši šajās sadaļās autors ir ievērojami padziļinājis analīzi, piemēram, atklājot pretrunas aizsardžu izveidošanās kontekstā (144.–148. lpp.), raksturojot tendences sporta attīstībā, pārlicināši pierādot aizsargu lomu sporta attīstībā valstī (127.–142. lpp.). I. Butulis ir viens no labākajiem starpkaru Latvijas kultūras dzīves pazinējiem. Tāpēc nav nekāds pārsteigums, ka nodaļa par aizsargu kultūras dzīvi ir, iespējams, vispārlicināšākā visā monogrāfijā. Šīs nodaļas beigās autors atzīmē gan pārlietu autoritāro stilu un kultūras darba standartizācijas tendences, gan arī to pozitīvo, ko aizsargi paveica, “audzinot cilvēkus kultūras jomā” (121. lpp.). Šāds secinājums būtībā caurvij visu grāmatu. Rezultātā tieši šie – kultūras, politikas – jautājumi dominē monogrāfijā un neapšaubāmi padara to par nozīmīgu notikumu starpkaru vēstures pētniecībā. Līdz ar to beidzot ir izdots akadēmisks pētījums, kurā iespējams izsekot šīs nozīmīgās un pilnīgi noteikti profesionālo pētnieku

nenovērtētās organizācijas attīstībai un iegūt padziļinātu, analītisku spriedumu par atsevišķiem tās pastāvēšanas elementiem.

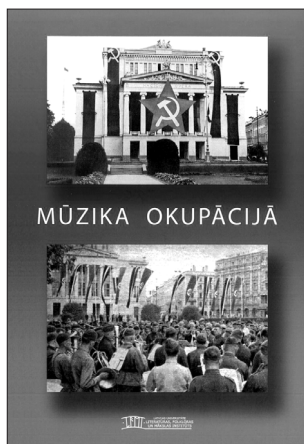
Tajā pašā laikā pats autors atzīst, ka monogrāfijas uzdevums nav bijis sniegt lasītājiem vispusīgu aizsargu vēsturi. Piemēram, grāmatā pavisam nedaudz ieskicēts kļaušu dienests pirms brīvprātīgās organizācijas izveidošanās 1919.–1920. gadā. Relatīvi maz uzmanības pievērsts aizsargu darbības galvenajiem aspektiem – palīgpolicijas funkciju pildīšanai un militārajai apmācībai, autors ļoti vispārīgi un galvenokārt politisko debašu kontekstā izsekojis organizācijas iekšējai attīstībai. Tomēr, kā sākumā minēju, autors jau grāmatas apakšvirsrakstā norobežojas no pārāk plaša darba mērķa izvirzīšanas.

Šis darbs ir nozīmīgs jau ar to vien, ka beidzot dienas gaismu ieraudzījis pirmais profesionālais plašākais pētījums par aizsargiem. I. Butulis ir devis historiogrāfijas apkopojumu un izvērtējumu. Būtiski ir tas, ka šajā monogrāfijā autors sniedz arī labi argumentētu konceptuālu ietvaru atbildei uz jautājumu “kas bija aizsargi?”. Neapšaubāmi, šim darbam būs paliekoša nozīme, īpaši aizsargu sabiedriskās un kultūras dzīves aprakstā un analizē.

Pozitīvi vērtējami ir pievienotie būtiskākie dokumenti par aizsargiem. Iespējams, lasītājiem iepazīšanos ar dokumentiem atvieglot neliels komentārs pie katra no tiem, neraugoties uz faktu, ka autors šos dokumentus analizē dažādās sava darba nodaļās.

Par grāmatas noformējumu. Fotografiskais materiāls ir ļoti labs, veiksmīgi papildina grāmatu, tieša gan, tas ir visai kaleidoskopisks. Jādomā, ka šie uzņēmumi ir bijuši vizuāli izteiksmīgākie un kvalitatīvākie, kādi atradami Kara muzejā. Taču attēlus varētu anotēt precīzāk (*18. Jaunābrenes pulks vien ir ko vērts!*), norādot arī to, ka liela daļa izteiksmīgāko fotouzņēmumu nāk no žurnāla “Aizsargs” (t.sk. vāka attēls). Izdevniecība “Jumava” ir gana pieredzējusi grāmatu izdošanā, tādēļ jābrīnās, kāpēc atbildīgie darbinieki satura rādītāju ievietojuši grāmatas beigās un noslinkojuši grāmatā minēto personu sarakstam pievienot lappušu numurus.

Valters Ščerbinskis

Arnolds Klotiņš (red.). *Mūzika okupācijā. Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1940–1945*. Rīga: Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011. 695 lpp.: il. ISBN 978-9934-8209-6-0

Otrā pasaules kara procesi un norises Latvijas historiogrāfijā kļuvušas par visvairāk pētīto vēstures posmu. Tas ir saprotami, jo šī laika notikumi ne tikai uz vairākiem gadu desmitiem mainīja Latvijas politiskās dzīves ritējumu, bet arī ietekmēja cilvēku sociālo un garīgo dzīvi. Arī publiskajā telpā Otrā pasaules kara diskurss ir viens no intensīvākajiem un pretrunīgākajiem. Jāatzīst, ka vēstures iz-